

GEÇİRGEN SINIRLAR: MARDİN'DE ETNİK-DİNİ GRUPLAR ARASINDA SANAL AKRABALIK BAĞLARI

Ayşe GÜÇ*

Öz

Bu makale farklı etnik-dini gruplar arasında kurulmuş sanal akrabalık bağlarının gruplar arası ilişkilere ve toplumsal dayanışmaya katkısını incelemektedir. Sanal akrabalık, evlilik ya da kan bağı yoluyla kurulan akrabalık ilişkilerinin dışında akrabalık terimlerinin kullanıldığı yakın sosyal ilişkilere işaret etmektedir. Bu ilişkiler kişilere resmi akrabalık bağlarından daha fazla manevi ve maddi destek sağlayabilmektedir. Makale, etnografi yöntemi ile toplanmış verilere dayanarak Mardin'deki gruplar arasında süt akrabalığı ve kirvelik ile kurulmuş sanal akrabalık bağlarını analiz etmektedir. Kirvelik sosyo-kültürel uzlaşıya dayalı ve sünnet ritüeli ile yakından bağlantılı bir kurum iken süt akrabalığı dini kurallar ile belirlenmiş bir uygulamadır. Her iki sanal akrabalık toplumsal kabul görmüş; süt akrabalığı daha ziyade Müslümanlar ve Süryaniler arasında, kirvelik ise Müslümanlar ve Ezidiler arasında tesis edilmiştir. Bu bağları incelemek üzere makale önce sanal akrabalık ile ilgili literatürü gözden geçirmektedir. Daha sonra Mardin'de kurulmuş sanal akrabalık örneklerini ve gruplar arası ilişkilere etkilerini incelemektedir. Son olarak makale, bu akrabalık örneklerinde etnik-dini grupların titizlikle uyguladıkları evlilik yasağının önemine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanal Akrabalık, Süt Akrabalığı, Kirvelik, Süryani, Ezidi.

Permeable Boundaries: Fictive Kinship Ties between Ethno-Religious Groups in Mardin

Abstract

This article analyses the contribution of fictive kinship ties established between different ethno-religious groups to intergroup relations and social solidarity. Fictive kinship refers to close relations between the parties, out of kinship established by marriage or blood tie, and associated to conventional kinship terms. These relations would provide people moral and financial support more than formal ones. Based on ethnographic data, this article analyses fictive kinship ties established by milk kinship and kirvelik between different groups in Mardin. Milk kinship is a practice specified by religious rules; however, kirvelik is an institution based on socio-cultural agreement, and strongly related to circumcision ritual. Both are socially accepted; milk kinship is mostly practiced

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, ayse.guc@asbu.edu.tr

between Muslims and Syriacs while kirvelik is practiced between Muslims and Ezidis. The article firstly appeals to the existing literature on fictive kinship to examine these ties. Later it evaluates the examples of fictive kinship in Mardin, and their effects on intergroup relations. Finally, the article refers to the significance of intergroup marriage prohibition evident in these kinship examples.

Keywords: Fictive Kinship, Milk Kinship, Kirvelik, Syriac Christian, Ezidi.

Giriş

Mardin ili sahip olduğu farklı etnik ve dini gruplar ile etnografik araştırma için uygun bir saha olma özelliğini korumaktadır.¹ Her ne kadar günümüzde azınlık gruplarının sayısı azalmış, grupların mekânsal dağılımı ve Mardin toplumunda oynadıkları roller büyük oranda değişmişse de şehrin toplumsal organizasyonu kültürel araştırmalar için örnek teşkil edecek yönleri sahiptir. Bu makalenin odaklandığı Mardin şehir merkezi ve Midyat ilçesi geçmişte gruplar arası ilişkilerin yoğun yaşandığı ve halen izlerinin bulunduğu mekânlardır. Buralardaki çok dinli ve etnili yerel yapı gruplar arası ilişkilere dair önemli veriler sunmaktadır.

Bu makale Mardin’de gruplar arasında kurulmuş ve önemli toplumsal işlevlere sahip sanal akrabalık (fictive kinship) örneklerini incelemektedir. Mardin’de gruplar arası ilişkilerde iki sanal akrabalık dikkati çekmektedir. Bunlar süt akrabalığı ve kirveliktir. Bu iki uygulama taraflar için evlilik ya da kan bağına dayanmayan toplumsal yaptırımlar ve sorumluluklar getirmektedir. Bunlar yazılı kurallar değildir ancak yaptırım güçleri

¹ Mardin’deki sanal akrabalık bağları, araştırmacının doktora çalışması için 2009, 2010 ve 2011 yıllarında şehirde yaptığı saha çalışmaları sırasında dikkatini çekmiş, doktorasını tamamladıktan sonra bu bağları araştırmaya devam etmiştir. Araştırmacı verileri yarı-yapılandırılmış mülakatlar ve katılımcı gözlem metodu ile toplamış, izin verildiği takdirde görüşmeleri kayıt altına almıştır. Bu makalede kullanılan veriler araştırmacının 2017 Ekim’inde yaptığı saha çalışması ile son şeklini almıştır. Makalede katılımcıların kimlik bilgilerinin gizli kalmasına özen gösterilmiştir.

vardır; sanal akrabalığın tarafları bu kurallara karşılıklı uymaktadır. Makale, toplumsal dayanışma ve uzlaşa sağlamaya yönelik, o topluluğun bireyleri tarafından zaman içinde geliştirilmiş, var olan toplumsal kurumların dışındaki bu tür uygulamaları incelemektedir.

Mardin’de Müslüman, Süryani ve Ezidiler arasında süt akrabalığı ve kirvelik yolu ile sanal akrabalıklar kurulmuştur. Bu akrabalıklar, toplumsal organizasyonun ihtiyaçlar doğrultusunda nasıl yeniden biçimlendirildiğini görmek bakımından önemlidir. Sanal akrabalık bağları, daha ziyade geleneksel toplumlarda karşılaşılan alışlagelmiş kurumsal yapıların dışındaki yakın ilişkililerdir. Bu makalede ele alınan sanal akrabalık örnekleri evlat edinme ya da üvey ebeveynlik ile kurulan yarı-akrabalıktan farklıdır. Bu farkı belirginleştirmek için makale önce sanal akrabalık ile ilgili genel bilgiler vermekte, daha sonra Mardin’de farklı etnik ve dini gruplar arasında kurulmuş olan sanal akrabalık örneklerini incelemektedir. Bu incelemenin ardından sanal akrabalık ile kurulan ilişkilerin toplumsal uzlaşa ve gruplar arası etkileşimdeki işlevlerini değerlendirmektedir.

Makalenin temel argümanı Mardin’in çok-dinli ve etnili yerel yapısında kurulan sanal akrabalıkların gruplar arası ilişkilerde çift yönlü bir işlevi olduğudur. Sanal akrabalık bir yandan gruplar arasındaki farklılıklardan kaynaklı gerilimleri ve ortaya çıkabilecek çatışmaları azaltmakta, öte yandan evlilik yasağı ile gruplar arası yakın ilişkilerin kurulması ve devamına yardımcı olmaktadır. Bu evlilik yasağı ile yakın ilişkiler kuran farklı din ve etnisiteden ailelerin birbiri içinde eriyip yok olmasının önüne geçilmiş olmaktadır. Bu argümanı tartışmaya açmadan önce sanal akrabalık üzerinde yapılmış çalışmalara değinmek yerinde olacaktır.

Literatürde Sanal Akrabalık

Akrabalık toplumsal organizasyonların nasıl kurulduğuna dair bir şema verdiği için sosyo-kültürel antropolojinin en önemli konularından biri olmaya devam etmektedir (Rappoport, 2014). Kan bağı ve soy esasına dayalı, evlilikler ile kurulan akrabalık ilişkileri

üzerinde geniş bir literatür mevcuttur. Bununla birlikte toplulukların kan bağı dışında çeşitli toplumsal amaçlara hizmet etmek üzere ürettikleri diğer yakın bağlar üzerindeki ilgi sınırlı kalmıştır. Bu kısmi ilgi ise evlat edinme ve üvey ebeveynlik ile kurulan yarı akrabalığa odaklanmıştır. Bunların dışında kurulmuş, geleneksel toplumlarda halen etkileri devam eden, manevi ya da sanal akrabalık örnekleri yeterince incelenmemiştir. Oysaki evlilik kurumu dışında gelişen, hatta kimi zaman evlilik yasağı getiren bu tarz uygulamalar kurumsal akrabalık bağları kadar yaptırım gücüne ve etki alanına sahip olmuştur. Bu akrabalık türleri, dini ritüel ya da anlayışlarla desteklenmiş olabilir, ancak temelde kültürel uygulamalardır. Bu uygulamalara daha ziyade geleneksel toplumlarda rastlanılmaktadır. Süt verme -manevi anne- ya da sünnet olacak çocuğu kirve -manevi baba- seçme yolu ile kurulan yakın ilişkiler bunlara örnek verilebilir. Bu kültürel uygulamaların modern toplumlarda etkisi gittikçe azalmaktadır, ancak daha önce kurulmuş bağları incelemek halen mümkündür. Bu uygulamalar gruplar arası gerilim alanlarını azaltmak için toplumların yeni sosyo-kültürel alanlar açtıklarının bir göstergesidir ve bu işlevsel özelliği sebebi ile incelenmeyi hak etmektedir.

Gönüllü kurulan, kurumsal olmayan sanal akrabalık bağları biyolojik akrabalığın sembolik rolleri üzerine kurulmuştur (Aschenbrenner, 1973; Stack, 1974). Allen v.dğr. (2011) sanal akrabalığı aralarında kan, evlilik ya da evlat edinme bağı bulunmayan kişiler arasında kurulmuş aile-benzeri bağlar olarak tanımlamaktadır. Bu bağlar kişilerin tercihine dayalı kurulduğu için karşılıklı yardım ve yükümlülükle varlıklarını devam ettirmektedir (Chatters, v.dğr., 1994). Sanal akrabalık bağlarının temel amacı tarafların karşılıklı olarak toplumsal destek ağlarını geliştirmektir (Johnson, 2000). Dolayısıyla sanal akrabalık, biyolojik akrabalıklarda önceden belirlenmiş yükümlülükler yerine karşılıklı uzlaşma ile şekillenmektedir. Bu akrabalıkların ortak noktası insanlar arasında samimi ilişkiler kurması ve toplumsal sözleşmeye dayanmasıdır. Bu bağların modern hukukta bir karşılığı yoktur. Bununla birlikte taraflar arasında karşılıklı yükümlülükler inşa etmekte ve yazılı olmayan kurallar çerçevesinde yaptırım gücüne sahip olmaktadır. Sanal akrabalık

bağları, kan bağı olan akrabalar dışındaki kişilerden de manevi destek ve güç almaya imkan tanımaktadır. Tezcan (1992, s. 117)’in belirttiği gibi “bu tür akrabalıklarda yüksek derecede karşılıklı görev duygusunu içeren kişisel bağlantılar söz konusudur”.

Arkadaşlık ilişkilerinden genişletilerek kurulan bu tarz akrabalıklar resmi olmayan toplumsal destek ağlarıdır. Bu ağlar vasıtasıyla kişiler sosyal bağlarını genişletmekte ve güçlendirmektedir. Sanal akrabalık bağları ile bağlanan kişiler birbirlerine kan ya da evlilik bağı ile bağlananların birbiri için kullandıkları akrabalık terimleri ile hitap etmektedir (Sussman, 1976). Esasında kurumsallaşmış akrabalık ilişkilerinde kullanılan akrabalık terimleri sanal bağları tanımlamak için standart bir kültürel tipoloji sunmaktadır (Rubenstein, v.dğr., 1991). Bu benzerlik sadece kavramsal kullanımla sınırlı kalmamakta, akrabalıkla bağlantılı olan pek çok hak ve statü sanal akrabalığın tarafları için de geçerli olmaktadır. Kısacası resmi olmayan ve rastlantısal ilişkilerle kurulmuş ancak karşılıklı yükümlülük gerektiren bağlar kültürde hazır bulunan akrabalık şablonlarına yerleştirilmekte ve benzer yoğunlukta ilişkiler tesis etmektedir (Aschenbrenner, 1973; Stack, 1974). Sanal akraba statüsü, saygı ve sorumluluk ile şekillenmekte ve tarafların bu bağlar ile genişletilmiş ailenin vazifelerine katılması beklenmektedir. Yetişkinler bu bağlar ile belirlenmiş kurallar çerçevesinde yerine getirmeleri gereken ilave toplumsal yükümlülükleri baştan kabul etmiş olmaktadır (Tezcan, 1997). İlave yükümlülük getiren bu uygulamalara, Anadolu’da uygulanan kan kardeşliği, ahret kardeşliği, Kur’an kardeşliği, yol kardeşliği (musahiblik), kirvelik ve sağdıçlık örnek olarak verilebilir.

Gutman (1976)’ın belirttiği gibi sanal akrabalık farklı gruplar arasında da kurulabilmektedir. Gruplar arası ilişkiler açısından önemli bir fonksiyonu olan bu akrabalık bağları üzerinde çeşitli etnografik çalışmalar yapılmıştır (Aschenbrenner, 1973; Martin & Martin, 1980; Stack, 1974; Tatum, 1987; Anderson, 2003). Bu çalışmalarda bilhassa vaftiz ritüeli ile kurulan sanal bağlar incelenmektedir. Bunlara Latin Amerika ülkelerinde yaygın olan *compadrazgo* (vaftiz ebeveynliği) ve toplumsal etkileri üzerine

yapılmış çalışmalar örnek verilebilir (Davila, 1971). Bununla birlikte farklı toplumsal sınıflar ya da dini ve etnik gruplar arasında kurulan sanal akrabalık örneklerini inceleyen etnografik çalışmalar sınırlı kalmıştır. Bu çalışmalardan biri Messerschmidt (1982)'in Nepal'de *miteri* (arkadaşlık) kavramı ile ifade edilen sanal akrabalık incelemesidir. Bu çalışma, farklı kastlardan kişilerin Hindu toplumundaki hiyerarşik yapılanmayı sanal bağlar kurarak aştıklarını ve dikey toplumsal ilişkiler kurabildiklerini göstermektedir.

Sanal akrabalık bağları genellikle tarım toplumlarında ya da hiyerarşik yapılanmanın baskın olduğu toplumlarda üretilmiş alternatif kurumsal yapılara işaret etmektedir (Keesing, 1975). Bu bağlar modern endüstri toplumlarında daha az olmakla birlikte devam etmiş, ancak Graburn (1971)'in da ifade ettiği gibi antropologların bu bağlara ilgisi yeterli düzeye ulaşmamıştır. Bununla birlikte Amerika'daki siyahi göçmenlerin kurduğu genişletilmiş aileler, Latin Amerika ülkelerindeki vaftiz ebeveynliği, Balkan ve Arap ülkelerinde süt akrabalığı ile ilgili önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda sanal akrabalık bağları *fictive kinship*, *spiritual kinship*, *quasi-kinship*, *para-kinship* gibi kavramlarla ele alınmaktadır. Türkçe literatürde ise tasavvurî akrabalık, şibih akrabalık, yarı akrabalık gibi kavramlarla incelenmektedir. Bu kavramsal çeşitlilik aynı zamanda sanal akrabalık türleri arasındaki farklılıklara işaret etmektedir.

İlgili literatür incelendiğinde sanal akrabalık kavramının daha genel ve kapsayıcı bir kullanım olduğu, büyük oranda manevi akrabalık (*spiritual kinship*) örneklerini ihtiva ettiği görülmektedir. Bu makalede ele alınan süt akrabalığı dini hükümlerle belirlenmiş bir manevi akrabalık örneğidir. Kirvelik ise sosyo-kültürel bir uygulamadır; dini bir ritüelin uygulanması ile ilgili geliştirilmiş ancak dini hükümlerle belirlenmemiş bir sanal akrabalıktır.

Etnik-Dini Gruplar Arasında Sanal Akrabalık Bağları

Mardin'de farklı etnik-dini gruplar arasında kurulmuş iki önemli sanal akrabalık dikkati çekmektedir. Birinci sanal akrabalık bir kadının biyolojik annesi olmadığı bir bebeğe süt vermesi ile kurulmaktadır. Bu dini ve kültürel kurumun uygulanmasında kadınlar etkili olmuştur. Farklı dinden ve etnisiteden Mardinli kadınların yakın sosyal ilişkilerinin bir sonucu olarak süt akrabalığı uygulama alanı bulabilmiştir.² İkinci sanal akrabalık ise bir erkeğin sünnet çocuğuna kirve olması ile kurulmaktadır. Bu sanal akrabalık Müslüman ve Ezidilerin sünnet olma geleneği ile yakından ilişkilidir. Sanal akrabalığın bu örnekleri günümüz Mardin'inin sosyo-kültürel yaşamında kaybolmaya başlamıştır. Bunun en önemli sebebi gruplar arasında sanal akrabalıkların kurulmasını mümkün kılan toplumsal ve demografik yapı büyük oranda değişmiş olmasıdır. Bununla birlikte daha önce kurulmuş olan sanal akrabalık bağlarının etkilerini araştırmak halen mümkündür. Mardinlilerin anlatımlarında bu bağlar farklı gruplar arasındaki yakın ilişkilerin işaretleri olarak sunulmaya devam etmektedir.³

Süt Akrabalığı

Süt akrabalığı bir kadın ve onun emzirdiği ancak biyolojik annesi olmadığı bir çocuk ile arasında kurulan yakın bağıdır. Bu bağ doğumla kurulan bağa benzemektedir. Bu yakın bağ her iki tarafın ailesini de kapsamaktadır. Müslüman toplumlarda, Afrika'daki pek çok kültürde ve Balkanlarda önemli bir uygulama olarak günümüzde izlerine rastlanmaktadır (Altorki, 1980; Dettwyler, 1988; Khatib-Chadidi, 1992; Kitayama & Cohen, 2010). İslam hukukuna göre bir kadının biyolojik annesi olmadığı bir bebeğe süt vermesi ile her ikisinin aileleri arasında evlilik yasağı getiren

² Bu noktada gruplar arası ilişkilerin yoğun olduğu daha önceki dönemlerde bebek mamasının olmaması ya da bebek maması satın alma imkânının olmaması dikkate alınmalıdır. Yine kendi kendine yeten bir ekonomik yapılanma ve tarım kültürüne bağlı kırsal yaşam biçiminde geleneksel uygulamaların daha fazla yer bulduğu söylenebilir. Her hâlükârda grupların kendi cemaatleri yerine diğer etnik-dini gruplardan sütanne seçmeleri önemli bir husustur.

³ Bu sanal akrabalık örnekleri, daha önceki saha çalışmalarında ikincil veriler olarak araştırmacıya sunulmuştur.

akrabalık bağları kurulmaktadır (Kaşıkçı, 2007). Bu bağlar, pek çok etnografik çalışmaya konu olmuştur (Altorki, 1980; Khatib-Chahidi, 1992; Parkes, 2001, 2004).

Thomas v.dğr. (2017) İslam kültüründeki süt akrabalık uygulamasını Hıristiyanlıktaki vaftiz ebeveynliğinin bir benzeri gibi değerlendirmektedir. Parkes (2003)'a göre her iki uygulama da kadim Akdeniz kültüründeki evlat edinme yolu ile kurulan akrabalık (foster kinship) uygulamalarına dayanmaktadır. Süt akrabalığı tıpkı vaftiz ritüelinde olduğu gibi birbiri ile eşit statüde olmayan aileler ya da gruplar arasında güvene vurgu yapmakta ve yakın ilişkileri teşvik etmektedir (Ensel, 2002; Parkes, 2003; Khatib-Chahidi, 1992; Altorki, 1980). Bu uygulamalar ile kurulan sanal bağlar taraflar arasında uzun süreli mal, hizmet ve himaye değiş-tokuşuna imkân vermektedir (Ensel, 2002).

Süt akrabalığı hem sosyo-kültürel hem de dini bir uygulamadır. Bu uygulama İslam hukukunda müstakil bir konu olarak detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu sanal akrabalıkta *anne* ve *kardeş* kelimeleri kullanılmaktadır. İslam hukukuna göre bir kadın, biyolojik annesi olmadığı bir çocuğu belli şartlar çerçevesinde emzirdiği zaman kendisi *sütanne* olmakta, emzirilen çocuk ile sütannenin biyolojik çocukları arasında *kardeşlik* tesis edilmektedir (Kaşıkçı, 2007). Bu uygulamanın getirdiği evlenme yasağı, sütanne ile süt verdiği çocuk, sütkardeşler ve onların biyolojik kardeşlerini kapsamaktadır.

Anadolu'da yaygın bir uygulama olarak karşılaşılan süt akrabalığı çoğunlukla ihtiyaçlardan kaynaklanmış gibi görünmektedir. Doğum yapan kadının sütü yetersiz ya da anne vefat etmiş ise bebeği başka bir kadın tarafından emzirilmektedir. Ancak bu tür bir ihtiyacın ortaya çıkmadığı durumlarda da kadınların bu akrabalığı tesis etmiş olduğuna dair örnekler mevcuttur. Bir zorunluluk olsun ya da olmasın süt akrabalığı, toplumsal ilişkiler açısından önemli bir uygulamadır ve ikinci kuşakta da devam etmektedir (Tezcan, 1992).

Mardin’de pek çok örneğine rastlanılan bu uygulama günümüzde gruplar arasındaki işlevini yitirmiş görünmektedir. Bununla birlikte daha önce kurulan akrabalık bağları devam etmektedir. Bu sanal akrabalık bağlarında Mardinli kadınların yakın ilişkilerinin etkili olduğu görülmektedir. Araştırmanın katılımcılarına göre kadınlar bir ihtiyaç olsun ya da olmasın farklı dini gruptan bir bebeğe süt vererek bu bağları tesis etmişlerdir. Çoğunlukla Müslüman gruplar ile Süryaniler arasında olmakla birlikte katılımcıların anlatımlarda Müslüman ve Ezidiler ile Süryani ve Ezidiler arasında süt akrabalıklarının kurulduğuna dair işaretler vardır. Bu sanal akrabalıklar her iki tarafa bazı ahlaki yükümlülükler ve sınırlar getirmiş, böylece gruplar arası yakın ilişkilerin kurulmasına katkı sağlamıştır.

Gruplar arası ilişkiler açısından bu sembolik akrabalığın getirdiği en dikkat çekici ahlaki sınır sütkardeşler arasındaki evlilik yasağıdır. Bu yasak sütkardeşlerin biyolojik kardeşlerini de kapsar. Bir sütkardeş diğ erinin biyolojik kardeşleri ile evlenmesi, yine sütkardeşin biyolojik kız ya da erkek kardeşlerinin birbirleri ile evlenmeleri yasaklanmıştır. Onlar da dini ve ahlaki açıdan kardeş kabul edilmektedir. Dolayısı ile anne sütü iki kadının çocukları arasında kardeşlik tesis etmekte, tıpkı kan bağında olduğu gibi evlilik yasağı getirmektedir. Böylece iki aile arasında akrabalık terminolojisinin kullanıldığı ve evlilik yasağının uygulandığı bir bağ tesis edilmiş olmaktadır.

Bu uygulama Mardin’deki grupların farklı dinlere mensup kişilerin evlenme ihtimalini engelleme arzularına hizmet eder görünmektedir. Müslüman, Süryani ve Ezidi gençler arasında evlilik fikrini izale eden bu uygulama farklı din ve etnisiteden ailelere birbirleri ile rahatça görüşme imkânı vermektedir. Bu uygulamada anne sütü kan bağının yerine geçmekte ve farklı dinden ve etnisiteden gruplar arasında ahlaki yaptırımları olan bir akrabalık sistemi kurmaktadır. Aynı zamanda kan bağı ile kurulmak istenmeyen ilişkiler için bir alternatif üretilmiş olmaktadır. Netice itibari ile süt akrabalığı farklı gruplar arasında yakın ilişkilerin doğurduğu gerilimi azaltmakta ve taraflara

gruplarının dini sınırlarını aşmaksızın yakın ilişkiler kurmalarında yardımcı olmaktadır.

Bu uygulamanın bir diğer toplumsal ve ahlaki sonucu sütanne ve sütkardeşler arasında ömür boyu süren ilişkiler kurmasıdır. Mardin’de yapılan saha araştırmaları sırasında sütkardeşlerden biri başka bir ülkeye göç etmiş olsa dahi sütannesi ve sütkardeşleri ile ilişkilerini devam ettirdiği gözlemlenmiştir. Bu ilişkilerin devam etmesi gruplar arası ilişkiler ve toplumsal dayanışmanın devamı açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte süt akrabalığı şehirdeki kurumsal rolünü kaybetmeye başlamış ve saha çalışmaları sırasında gruplar arası süt akrabalığının yeni bir örneği ile karşılaşılmamıştır.

Saha çalışmaları esnasında görüşülen pek çok kişi yakın çevrelerinde şahit oldukları süt akrabalığı örneklerini aktarmışlardır. Bu anlatımlardan hareketle gruplar arası süt akrabalığında mekânsal yakınlığın önemli bir rolü olduğu söylenebilir. Bu uygulamaya özellikle farklı grupların komşu oldukları yerlerde rastlanılmaktadır. Örneğin, Midyat’ın Anıtlı köyünde ikamet eden bazı Süryani katılımcılar genç bir Müslüman kadın ve bebeği ile ilgili bir hikâye nakletmişlerdir. Meryem Ana Kilisesi’nin yer aldığı bu köy geçmişte Süryani nüfusun Müslümanlarınkine nazaran daha yoğun olduğu önemli bir mekândır. Köylülerin anlatımlarına göre küçük bir bebeği olan Müslüman bir kadın bir gün ortadan kaybolmuş ve kendisinden bir daha haber alınamamıştır. Köylüler bu kadına ne olduğunu bulmaya çalışmışlar ancak bir sonuç elde edememişlerdir. Sonunda, Süryani bir kadın kaybolan kadının bebeğine süt vermiş ve kendi çocuğu ile birlikte büyütüştür. Anıtlı köyünün bugünkü yerleşimcilerinin hemen hepsi Süryanidir. Bu nedenle, bu olay vuku bulduğu zaman köyün Müslüman yerleşimcileri Hristiyan sütanne tercihinin nasıl bakmışlardır, bu konudaki tepkileri nasıl olmuştur sorularına yanıt bulmak oldukça güçtür. Yine kaybolan bu Müslüman kadının bebeğini emzirebilecek bir Müslüman sütanne bulunabilir miydi, bu imkân olmasına rağmen mi Hristiyan sütanne kabul edildi sorusuna cevap bulmak da mümkün değildir. Bununla birlikte verilen başka örnekler gruplar arasında süt akrabalığı

kurulmasına yönelik toplumsal muhalefetin belirgin olmadığını göstermektedir.

Gruplar arası süt akrabalığın izleri grupların bir arada yaşadığı mekânlarda daha rahat izlenebilmektedir. Midyat’ta görüşülen Arap katılımcılardan biri annesinin sütannesinin Süryani olduğunu aktarmıştır. Bu katılımcının dedesi Midyat’ın ilk müftüsüdür ve İstanbul’daki eğitiminden sonra buraya gönderilmiştir. Müftü dede, 1927 yılı civarında ailesi ile birlikte, Arapların yaşadığı Estel’e değil de, Süryani nüfusun çoğunlukta olduğu Midyat merkeze yerleşmiştir. Eşi doğum yaptıktan bir müddet sonra vefat edince kız çocuğu için bir sütanne bulma ihtiyacı doğmuştur. Katılımcının ifadesi ile “o dönemde hazır bebek maması yoktur”. Bunun üzerine dedesi “müftü olmasına rağmen” çocuğuna sütanne olarak bir Süryani anne seçmiş, böylece Süryani cemaati ile yakın ilişkiler kurmayı amaçlamıştır. Süryani bir sütanne tarafından yetiştirilen katılımcının annesi Süryaniceyi oldukça iyi bir şekilde öğrenmiştir. Sütannesini ile olduğu gibi sütkardeşi ve onun kardeşleri ile de yakın ilişkileri hayat boyu devam etmiştir. Katılımcı, bu Süryani aile yurt dışına gittiği için eskisi kadar görüşemediklerini ama bu bağların halen dikkate alındığını, bu aile yurtdışından ziyarete geldiğinde görüşmeye devam ettiklerini aktarmıştır.

Mardin merkezde yaşayan Süryani bir kadın katılımcı da amcasının oğlunun Müslüman bir sütannesini olduğunu aktarmıştır. Bu katılımcı süt akrabalığının kurulma nedeni olarak şunları söylemiştir: “Müslüman ya da Süryani kadın yeterli süte sahip olmadığında, komşusu da yeni doğum yapmış ise (...) tabii daha fazla süte sahip ise komşusunun bebeğini emzirirdi. Birbirlerine yardım ederlerdi”. Bu Süryani katılımcı görüşmenin devamında sütanne vefat etmesine rağmen sütkardeşinin kuzenini ziyaret etmeye devam ettiğini aktarmıştır. Ziyaretleri sırasında sütkardeş (Müslüman genç kadın) hala erkek kuzenini yanaklarından öpmeye devam etmektedir. Katılımcı, sütkardeşinin kuzenine “sanki onun öz kız kardeşi” imiş gibi samimi davrandığını özellikle belirtmiştir. Burada dikkat çekici olan bir diğer husus bu yakın bağı erkek kuzen üzerinden değil, karşı cinsten sütkardeşi üzerinden anlatmış

olmasıdır. Bu nokta gruplar arası ilişkiler açısından önemlidir. Zira Mardinliler için kadın-erkek ilişkileri farklı gruplardan ve dinlerden olduklarında daha hassas bir konudur. Ayrıca kadın sütkardeş baskın gruptandır ve baskın grubun tepkileri azınlık gruplar tarafından dikkate alınmaktadır. Dolayısı ile katılımcının, erkek kuzeninin sütkardeşini öpmesinden değil, sütkardeşi olan Müslüman genç kadının onu kardeş gibi öpmesinden bahsetmesi önemlidir. Bu ve benzeri anlatımlar, aynı zamanda, süt akrabalığı bağlarının gruplar arasında güven duygusunu beslediğine ve toplumsal kabul gördüğüne işaret etmektedir.

Mardin'de Müslüman ve Süryaniler arasında süt akrabalığı kurulduğuna dair pek çok örnek vardır. Benzer şekilde Müslüman-Ezidi ya da Süryani-Ezidi süt akrabalığının kurulup kurulmadığı gruplar arası ilişkiler açısından önem taşımaktadır. Bu tür bir akrabalığın kırsal bölgelerde yaşan Süryani ve Ezidiler arasında kurulduğuna dair bazı ipuçları vardır. Ancak bu anlatımları teyit etmek bugün oldukça güçtür. Bazı Mardinli köylüler geçmişte Ezidi bir kadının Müslüman ya da Süryani bir ailenin bebeğini emzirdiğine dair örneklerle rastladıklarını ifade etmişlerdir. Bu noktada Ezidilerin Mardin toplumsal organizasyonunda azınlık grup olageldikleri; Müslüman ve ehl-i kitap Süryaniler kadar politik, ekonomik ve sosyal hayatta etkin olamadıklarını hatırlamak yerinde olacaktır. Dolayısı ile Ezidilerle süt akrabalığı tesis edilmiş olsa dahi bu bağı Müslüman ve Süryaniler açısından yakın ilişki kurma çabası olarak görmek çok makul olmayabilir. Verilerle desteklemek mümkün olmamakla birlikte bebeğin sütanneye ihtiyacı olduğu durumlarda ve başka bir alternatif olmadığına Ezidi bir anneden yardım istendiği düşünülebilir. Yine bunun tersi durumları, nadiren de olsa yakın ilişki kurma amacı ile Ezidi sütanne seçme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Bu anlatımlarda önemli olan, şeytana tapan bir grup olarak görülen Ezidilerden sütanne seçilmesi, başka bir köy ya da bölgeden Müslüman ya da Süryani sütanne bulma arayışına girilmemesidir. Belirgin olmamakla birlikte toplumsal hafızada izlerine rastlanılan bu örnekler Ezidilerle sanal akrabalık bağı kurulabileceği ihtimalini yadsımadığı için dikkate alınmalıdır.

Günümüzde Mardin’de farklı gruplar arasındaki süt akrabalık örneklerinin izlerini sürmek oldukça zordur. Özellikle Müslüman ve Ezidiler arasında süt akrabalığı kurulmasına yönelik bilgiler yetersizdir. Saha araştırmalarında daha ziyade Ezidi sütanne ve Süryani bebekle ilgili anlatımlara rastlanmıştır. Bu anlatımlar daha ziyade Avrupa ülkelerine göç etmiş ancak son yıllarda köylerine tekrar yerleşen Mardinli Süryaniler tarafından aktarılmıştır. Bu katılımcılardan biri eskiden köyünde bu uygulamaların olduğunu ifade etmiştir. Bu katılımcı Midyat’ın Kafro (El-Beğendi) köyünde, henüz Süryaniler göç etmemiş ve yakın bir yerleşim yerinde hatırı sayılır Ezidi nüfus var iken bir Süryani bebeğin Ezidi sütanesi olduğuna tanık olduğunu, o dönemde bu iki köy arasında benzer yakınlıkların kurulduğuna dair anlatımlar duyduğunu ifade etmiştir. Mardin kırsalında bu tarz bir süt akrabalığı geçmişte kurulmuş olsa bile bunun yaygın bir uygulama olmadığı tahmin edilebilir. Özellikle anne sütü yolu ile kurulmuş Müslüman-Süryani süt akrabalığı ile kıyaslandığında Müslüman-Ezidi ya da Süryani-Ezidi süt akrabalığının oldukça az tercih edildiği öngörülebilir.

Mardinliler genel itibari ile dini gruplar arasındaki evliliğe dolayısı ile kan yolu ile kurulan akrabalığa sıcak bakmamaktadır. Bilhassa azınlık gruplar açısından farklı dinden kişilerin evliliği istenmeyen bir durumdur. Evlilik konusunda gruplar arası bu gerilimli alan dikkate alındığında anne sütü ile kurulmuş sanal akrabalık bağları büyük önem taşımaktadır. Farklı bir dini gruptan bir sütanne ya da sütkardeşe sahip olmak, bebeklerin ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra, Mardin’deki gruplar arasında sosyo-kültürel ilişkilerin gelişmesine destek olmuştur. Bilhassa farklı gruptan Mardinliler arasında sanal akrabalık bağları ve yakın ilişkilerin kurulmasına yönelik toplumsal muhalefetin ve anlatımlarda negatif bir tavrın olmaması gruplar arası ilişkiler açısından olumlu bir gösterge olarak değerlendirilmelidir.

Kirvelik Kurumu

Kirvelik uzun bir tarihsel geçmişe sahip, sünnet ritüeli ile bağlantılı olarak aileler arasında yakınlıkları geliştirmek ya da barışı pekiştirmek amacıyla geliştirilmiş bir uygulamadır. Doğu ve

Güneydoğu Anadolu bölgesinde yaygın olarak uygulanan kirvelik, taraflar arasında ömür boyu süren yakın ilişkiler tesis etmektedir (Sertel, 1971). Bu sanal akrabalık türünde genel itibari ile akrabalık terimleri kullanılmamakta, ancak kirve ve sünnet olan çocuk arasında sembolik bir baba-oğul ilişkisi kurulmaktadır. Bu sembolik ilişki, Türkdoğan (1969)'ın işaret ettiği gibi, Anadolu'nun bazı köylerinde ve Türkmenler arasındaki kirvenin *sütbabası* kabul edilmesinde ifade bulmaktadır.

Kirvelik, bir erkek çocuğun sünnet töreninin yük ve masraflarını anne-babası dışında başka bir aile büyüğünün üzerine almasıyla iki aile arasında kurulan sanal akrabalığa verilen addır. Kudat (2004) kirveliği, tarafların yaşamları boyunca istifade ettikleri bağlara ve karşılıklı ilişkilere dayanan sosyal bir sermaye olarak değerlendirmektedir. Balaban (2002) ise kirveliği, toplumsal statü ve ekonomik çıkarlarla bağlantılı, sünnet çocuğu ile kirve arasında başlayıp sonuçları itibari ile iki aileyi birbirine yaklaştıran, akraba olmadıkları halde akrabaymış gibi kabul edildikleri sonradan kazanılmış kurgusal bir akrabalık olarak değerlendirmektedir. Yine Köksal (1991) kirvelik Anadolu'nun bazı yörelerinde komşuluk, insanlık borcu ve yakınlaşma aracı olduğuna işaret etmektedir. Bazı çalışmalarda ise kirvelik yarım-ebeveynlik olarak değerlendirilmiş ve vaftiz ritüeli ile kurulan manevi ebeveynliğe benzetilmiştir (Magnarella & Türkdoğan, 1973; Kaser, 2008).

Kirvelik süt akrabalığı gibi İslam hukuku kuralları ile belirlenmiş bir uygulama değildir. Bununla birlikte benzer sonuçlar doğurmuştur. Taraflar bu sanal akrabalık ile var olan arkadaşlık ilişkilerini güçlendirme ya da politik, ekonomik, sosyal ittifaklar kurma imkânı bulmuşlardır. Kirvelik, tıpkı süt akrabalığında olduğu gibi taraflar arasında evlenme yasağı getirmektedir (Magnarella & Türkdoğan, 1973; Kaser, 2008). Bu uygulamada dini bir engel olmamasına rağmen kirvenin kızı ile kirvesi olduğu erkek evlenememektedir. Bazı yörelerde kirve oğlu ya da kızı ile sünnet olan çocuğun kardeşleri arasında da evlenme yasağı uygulanmaktadır.

Kirve, sünnet işlemi esnasında çocuğu tutan ve sünnet masraflarını karşılayan kişidir. Öz (2007) Kürtçede erkekler için krivo, kadınlar için krive tabiri kullanıldığını ifade etmektedir. Kelime mecaz olarak arkadaş, dost gibi anlamlara gelmektedir. Kirve ile sünnet olan çocuğun babası *kelif*⁴ olmakta, yani birbirlerine kötü durumlarda yardımcı olmaktadır (Turan, 1991). Tezcan (1992) eskiden kirvenin sünnet düğününün tüm giderlerini karşıladığını ancak bunun zamanla ortadan kalktığını belirtmektedir. Kirve ile sünnet olan çocuk arasında sünnet ritüeli vasıtası ile kurulan ilişki bir ömür boyu sürmekte, her iki tarafa toplumsal ve ahlaki sorumluluklar yüklemektedir. Kirve çocuğun hayatındaki diğer önemli geçiş dönemlerinde yer alırken çocuk da kirvesine hürmet göstermeye devam etmektedir. Türkdogan (2000)’a göre kirve, çocuğun sütbabası durumunda olduğu için ailede baba kadar nüfuza sahiptir. Kaser (2008) da bu uygulamanın kirve ile çocuk arasında baba-oğul ilişkisine benzer haklar, görev ve sorumluluklar getirdiğini belirtmektedir. Ona göre sünnet esnasında çocuğu tutan kirvenin üzerine damlayan kan, kirve ile çocuk arasında manevi bir bağ kurmaktadır. Şahhüseyinoğlu (2000) kirvelinin toplumsal dayanışma ve uzlaşısındaki rolüne işaret etmektedir. Ona göre herhangi bir kişi ya da aileye duyulan yakınlığın süreklilik kazanması istendiğinde kirvelik teklifi yapılmakta, kirve olan ailelerin bağlı bulunduğu aşiretler birbirine kirve diye hitap etmekte, her türlü olumsuz söz ve davranıştan özenle kaçınmaktadır. Tarafların kirveliliği saygın bir kurum olarak kabul ettiği ve kardeşlikten öte bir anlamda değerlendirildiği görülmektedir. Böylece dini bir uygulama olan sünnet ritüeli ile bağlantı kirvelik taraflar arasında sanal bir akrabalık tesis etmektedir.

Kirvelik bir sosyal güvence mekanizması işlevi görmektedir. Sertel (1971)’e göre taraflar ekonomik sıkıntı, hastalık ya da üstesinden gelemedikleri durumlarda kirvelik aracılığıyla sosyal dayanışma sağlamaktadır. Bu özelliğinin dışında kirvelik,

⁴ Açıkıldız (2010), çalışmasında bu kelimeyi *kerif* şeklinde kullanmakta; Ezidiler’in vaftiz edilmesinden yirmi gün sonra erkek çocuğu sünnet ettiklerini ve bu uygulama için çocuğa manevi bir baba (godfather) seçtiklerini ifade etmektedir.

toplumsal kontrol ve barışı sağlamada önemli işlevlere sahiptir (Aksoy, 1997). Kirvelik, kişiler arası anlaşmazlıkların arttığı, bilhassa aşiret ve gruplar arasında gerilimlerin ortaya çıktığı kimi durumlarda uzlaştırıcı bir rol üstlenmektedir. Şahin (1991)'in de belirttiği gibi bu sanal akrabalık toplumsal ilişkilerin devamını sağlayan, ailelerin sosyal ağlarını genişletmeye ve anlaşmazlık durumlarında çözüm bulmaya yardımcı olan bir toplumsal araçtır. Bu kurum sünnet olan kişi ve ailesi ile kirvesinin ailesi arasında yakın ilişkileri akrabalık bağlarına benzer bir düzeye taşımakta, iki aile arasında ömür boyu süren toplumsal bir bağ kurmaktadır. Kimi durumlarda bu bağ tarafların birincil akrabalarından daha yakın ilişkiler doğurmaktadır. Kirvelik taraflardan birine ekonomik yükümlülük getirmekle birlikte taraflar arasındaki ilişkilere hukuki ve sosyal sorumluluk da yüklemektedir (Kolukırık & Saraç, 2010). Kirvelik yalnızca kirve ile çocuğun ailesi arasındaki bir bağ kurmamakta, yakın akrabaları da bu bağa dâhil etmektedir. Kirvelik taraflara dostluklarını pekiştirme, statü kazanma gibi imkânlar vermenin yanı sıra sünnet çocuğunun ailesi dışında güvenilebileceği bir aileye sahip olmasını da sağlamaktadır (Kudat, 2004).

Bu sanal akrabalık türün Mardin'deki gruplar arasında da rastlanmaktadır. Her iki grubun büyük önem verdiği sünnet olma geleneği, Müslüman ve Ezidiler arasında kirvelik vasıtasıyla sanal akrabalıkların kurulmasına yardımcı olmuştur. Dolayısıyla kirvelik uygulaması, bu iki grup arasında kurulmuş yakın ilişkileri inceleme imkânı vermektedir. Sünnet olma, Müslüman bir erkek için olduğu gibi Ezidi bir erkek için de hayatındaki en önemli geçiş ritüellerinden biridir (Açıkyıldız, 2010).⁵ Mardin'de Müslüman ve Ezidiler arasında kurulmuş bu çeşit sanal akrabalığın pek çok örneği bulunmaktadır. Bu bağların kurulmasında Ezidilerin daha etkin olduğu, kirvelik teklifinin çoğunlukla Ezidilerden Müslüman komşularına gittiği söylenebilir. Esasında Müslüman kirve seçimi Ezidiler açısından çift yönlü fayda sağlamaktadır. Müslüman kirve seçiminde en önemli faktör hiç şüphesiz ki Ezidilerin Müslüman

⁵ Öz (2007), Midyat Ezidileri ile yaptığı görüşmelere dayanarak Ezidiler için kirvelik kurumunun çok önemli olduğunu vurgulamaktadır.

komşuları ile yakın ilişki kurma çabalarıdır. Katılımcıların geçmişten verdikleri örnekler incelendiğinde kirvelinin bazı Müslüman aşiretlerin saldırılarına karşı başka Müslüman aşiretlerden toplumsal destek alma aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Diğer bir neden ise bu kurumun sünnet olan erkek ile kirvesinin kızı arasında manevi kardeşlik tesis etmesi ve evlilik yasağı getirmesidir. Bu evlilik yasağı nüfusları gittikçe azalan Ezidiler açısından sorun teşkil etmektedir. Zira bir Ezidi kendi cemaatinden birini kirve seçtiğinde oğlu ile kirvesinin kızı evlenememektedir. Bu yasak, Ezidilikteki grup-içi evlilik yasağı ile birlikte değerlendirildiğinde Ezidilerin neden eş aday bulmakta güçlük yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle Ezidiler kirvelerini ya kendi din adamlarından ya da çevredeki Müslümanlardan seçmeyi tercih etmektedir. Eş bulmadaki asıl sorun Ezidilerin kast sistemine benzer toplumsal organizasyonlarından kaynaklanıyor görünmektedir. Bu sistemde her bir toplumsal sınıf kendi sınıfından biri ile evlenebilmektedir. Bu kural sebebi ile Mardin’de sayıları oldukça azalmış olan Ezidiler evlenmek için aday bulmakta zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu durumda Ezidilerin başka bir dini gruptan kirve seçmeleri daha mantıklı olmaktadır. Bir diğer azınlık grubu olan Süryanilerde sünnet uygulaması olmadığı için Müslüman kirve seçimi daha makul görünmektedir. Ayrıca bu sanal akrabalığın getirdiği evlilik yasağına Müslümanlar da riayet etmektedir. Dolayısı ile Ezidiler hem Müslüman komşuları ile yakın ilişki kurabilmekte hem de evlilik kurumu ile ilgili grup-içi ve gruplar arası muhtemel sorunlara çözüm bulmuş olmaktadır.

Cemaatlerinde sünnet uygulaması olmayan Süryani katılımcılar da kirve kavramını kullanmışlardır.⁶ Onlar bu kavramı vaftiz ve düğün seremonilerinde aile tarafından seçilen kişiyi ifade etmek için kullanmaktadır. Kelimenin bu şekilde manevi ebeveyn ya da sağdıç anlamlarında kullanılması kültür bağımlı görünmektedir. Bu kullanımlarda sünnet uygulaması ile bağlantı olan kirvelik anlayışı genişletilmekte ve bireyin hayatındaki önemli geçiş dönemlerinde yanında bulunan kişi için kullanılmaktadır.

⁶ Yıldırım (2003), Şırnak’ın İdil ilçesinde yaptığı çalışmada benzer bir kullanımın varlığına işaret etmektedir.

Evlilik kirvelğine işaret eden Kudat (2004) bu kirvelik türünde erkeğin düğün masraflarının ailesi dışında birisi tarafından kısmen üstlendiğini belirtmektedir. Yine o, bu tür kirvelikte sünnet kirvelisindeki gibi dış evlilik kurallarının geçerli olmadığını, çocuk isterse kirvesinin kızıyla evlenebileceğini ifade etmektedir.

Mardin’de bu tür kirvelinin gruplar arası ilişkilerde uygulaması azdır ve sünnet kirvelisi kadar etki alanına sahip görünmemektedir. Bununla birlikte köylerde yaşayan kimi Süryani katılımcılar Müslüman komşularından kirveleri olmalarını istediklerini ifade etmişlerdir. Onlara göre Müslüman bir komşudan vaftiz ya da evlilik seremonisinde kirve olmasını istemek olasıdır. Katılımcılardan biri Müslüman kirve seçiminin mümkün olduğunu başka bir örnek vererek açıklamıştır. Köyünde Müslüman cemaatin imamı olmadığı bir dönemde kendi papazları Müslüman çocuklara Kur’an’ın nasıl okunacağını öğretmiştir. Bu katılımcıya göre bir papaz Müslüman çocuklara din eğitimi verebiliyorsa Süryaniler de Müslüman komşularından kirve olmalarını isteyebilirler. Bununla birlikte Süryaniler dini seremonilerinde Müslüman komşularını kirve olarak seçebilirler mi sorusu dini kurallar ve pratikler dikkate alındığında tartışmalıdır. Yine de bu yaklaşım köy yaşamının esnek toplumsal yapısı ile ilgili olabilir, zira bazı şehirli Süryaniler Müslüman kirve fikrine şiddetle karşı çıkmışlardır.⁷ Öte yandan Müslüman ve Ezidilerin kimi zaman, her ne kadar dini ritüelleri arasında sünnet

⁷ Midyat’ta bir Süryani katılımcı araştırmacının Müslüman kirve seçimine dair bulgularına itiraz etmiştir. Ona göre Süryanilerin Müslümanlardan kirve seçmesi mümkün değildir, çünkü vaftiz ve düğün seremonilere katılan herkes seremoni esnasında tekrar vaftiz edilmektedir. Bu katılımcının itirazı dikkate değerdir, ancak burada kırsal yaşamdaki esnek toplumsal organizasyon dikkate alınmalı ve mekânsal yakınlığı tecrübe eden Müslüman ve Hristiyanlar arasında kirve seçimi olabileceği göz ardı edilmemelidir. Müslümanların vaftiz ya da evlilik törenlerine katılamayacağı yönündeki eleştiri, Anıtlı köyünde yaşayan Süryani katılımcıların anlatımları ile çelişmektedir. Süryani köylüler, Müslüman hükümet görevlilerinin kimi zaman köylerindeki vaftiz törenlerine davet edildiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca araştırmacı, Ekim 2017’de yaptığı saha çalışmasında kirve seçimini Kırklar Kilisesi papazı Gabriyel Akyüz’e sormuş, o da kilisenin uygun bulmamasına rağmen bazı cemaat üyelerinin Müslüman kirve seçtiklerini doğrulamıştır.

olma yok ise de, Süryani komşularından çocukları için kirve olmalarını talep ettikleri anlatımlarda karşılaşılan bir husustur. Bu bağlar gruplar arasında yakın ilişkiler kurma çabasının bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Mardin’de yapılan görüşmeler değerlendirildiğinde kirve kavramının gruplar arası ilişkilerde üç anlamda kullanıldığı söylenebilir. Öne çıkan kullanım sünnet uygulamasında sünnet olacak çocuğa maddi ve manevi destek sağlayan kişiyi tanımlamak içindir. İkinci kullanım manevi ebeveyn ya da sağdıç anlamındadır. Daha ziyade Süryaniler arasında kullanılmaktadır. Üçüncü kullanım dost manasındadır. Bu kullanımda kelimenin anlamı oldukça genişletilmiştir. Saha araştırmaları sırasında Mardinlilerin birbirlerine arkadaşım, dostum yerine *kirvem* şeklinde hitap ettikleri ve aileleri arasında uzun yıllara dayalı yakın ilişkiler olan kişilerin de birbirlerinden *kirvemın oğlu ya da kızı* şeklinde bahsettikleri gözlemlenmiştir. Her üç kullanımda da kirve kelimesi toplumsal yükümlülüklerle işaret etmekte ve kirve kabul edilen kişi ile ailesine hürmet gösterilmektedir. Bununla birlikte kelimenin ilk kullanımı evlilik yasağı getiren sanal akrabalığa örnek olmaktadır.

Sanal akrabalık bağları toplumsal dayanışma açısından oldukça önemlidir. Bu bağlar aynı zamanda toplumsal çözülmeye direnç noktaları olarak değerlendirilebilir. Mardin örneğinde bu bağların toplumsal uzlaşma ve çatışma çözümünde, gruplar arası gerilimin azaltılmasında önemli işlevleri olmuştur. Süt akrabalığı ve kirvelik Mardinlilere farklı gruplardan kişiler ile yakın ilişki kurma ve gruplar arasında doğan gerilimleri azaltma imkanı sunmuştur. Mardin’de farklı din mensupları arasında yapılacak bir evliliğe bilhassa azınlık gruplardan gelen güçlü bir direnç vardır. Toplumsal gerilimi artıran böylesine hassas bir konu gruplar arasında kurulan sanal akrabalık bağları ile kısmi bir çözüme kavuşturmuş ve gruplar arasında yakın ilişkiler kurmanın yolunu açmış görünmektedir.

Gruplar Arası Evlilik

Farklı bir din mensubu ile yapılan evlilik gruplar arası ilişkiler açısından en hassas konulardan biridir. Bu yöndeki bir girişim ya da talep Mardin'deki grupların ilişkilerini etkileme potansiyeline sahiptir. Bilhassa azınlık gruplar evlilik yolu ile akrabalık bağı kurmayı arzulamamakta, Müslüman bir erkekle evlenen kızlarını *ölü* kabul etmektedir. Bu nokta dikkate alındığında farklı gruplar arasında kurulan sanal akrabalıkların getirdiği evlilik yasağı daha da önem kazanmaktadır. Zira bu yasak ile gruplar arasında gerilim meydana getirebilecek ve sosyo-ekonomik ilişkileri bozabilecek bir evlilik ihtimali, sanal akrabalıklar vasıtasıyla baştan engellenmekte ve yakın ilişkiler kurmak isteyenlere imkân tanınmaktadır.

Müslüman gruplar açısından Müslüman bir erkeğin ehl-i kitaptan Süryani bir kadınla evlenmesi sorunlu görünmemektedir. Müslüman bir erkeğin Ezidi bir kadınla evlenmesi ise tartışmalı bir konudur. Bu tür evliliğin örnekleri Mardinlilerin toplumsal hafızasında zayıftır ve genellikle ikincil anlatımlara dayanmaktadır. Ezidilerin gruplar arası evliliğe tepkilerinin çok şiddetli olduğu ve mutlaka *intikamlarını* aldıkları katılımcılar tarafından özellikle dile getirilmiştir. Öte yandan Müslüman erkek-Süryani kadın evliliğinin pek çok örneğinden bahsedilmiştir. Müslüman katılımcılar bu evliliği normal görürken, Süryani katılımcılar bu tür bir evliliği komşularından gelen bir *ihanet* olarak nitelendirmişlerdir. Süryanilere göre kızları gönüllü evlilik yapmamış, Müslümanlar tarafından zorla kaçırılmıştır. Süryanilerin anlatımlarında evlilik Müslüman komşuları ile aralarında önemli bir sınır olarak belirlemekte, bu sınır aşıldığında güvenleri sarsılmaktadır. Bu örneklerin tam tersi yani Müslüman kadının bir Süryani ya da Ezidi ile evliliği sorusu toplumsal muhalefet ile karşılaşmış, bilhassa Müslüman katılımcılar için bu üzerinde düşünülemez bir seçenek olarak kalmıştır.

Mardin'in yerel yapısında uzun süre birlikte yaşayan farklı dini gruplar arasında evlilik yolu ile akrabalıklar kısmen kurulmuş, ancak bu akrabalıklar yakın ilişkiler tesis etme işlevine sahip olamamıştır. Bunda azınlık grupların dinler-arası evliliklere karşı

gösterdikleri güçlü direnç, böyle bir evlilik vasıtasıyla aralarında akrabalık bağı kurulan Müslüman ailelerle görüşmeyi reddetmeleri ve kızlarını cemaatlerinden çıkmış kabul etmeleri etkili olmuştur. Öte yandan Mardinliler sanal akrabalıklar vasıtasıyla daha yakın ve ömür boyu süren ilişkiler kurmayı başarmışlardır. Bu sanal akrabalıklar dini ve etnik farklılıklar sebebi ile oluşan toplumsal gerilimi azaltmada yardımcı olmuştur. Bu akrabalık örnekleri aynı zamanda, Barth (1969)’ın işaret ettiği gibi, gruplar arası sınırların sabit ve değişmez olmadığını, aksine oldukça esnek ve değişken olduklarını göstermektedir. Sanal akrabalık bağlarının gösterdiği gibi Mardin’deki gruplar bu sınırları sürekli aşmakta, buna rağmen onların sabit ve değişmez olduğuna inanmaya devam etmektedir. Genellikle gruplar arası ilişkilerde sınırlar ile ilgili çatışmalar bir noktada toplanmakta ve bu noktaya verilen tepkiler çok daha net olmaktadır. Mardin’de bu nokta evlilik kurumu ile ilgili sınırlarda netlik kazanmaktadır. Evlilik ve kan bağı ile akrabalık kurmak bilhassa azınlık gruplar açısından çoğunluk gruplar arasında eriyip yok olma riskini beraberinde getirmektedir. Bu nokta dikkate alındığında dini kurallar, ritüeller ve anlayışlarla desteklenmiş bir gruplar ve dinler arası evlilik yasağının uygulanmaya çalışılması makul görünmektedir. Öte yandan Mardin’deki azınlık gruplar evlilik kurumu bağlamında inşa ettikleri dini-etnik sınırlarını süt akrabalığı ve kirvelik uygulamaları ile aşmışlardır.

Sonuç

Bu makalede Mardin’deki etnik-dini gruplar arasındaki sanal akrabalık bağları süt akrabalığı ve kirvelik örnekleri üzerinden incelenmiştir. Süt akrabalığının daha ziyade Müslüman ve Süryaniler arasında, kirvelik ise Müslüman ve Ezidiler arasında kurulduğu tespit edilmiştir. Mardin’de farklı etnik-dini gruplar arasında kurulan bu tür akrabalıklar toplumsal muhalefetle karşılaşmamış, aksine gruplar arasında yakın ilişkilerin gelişmesinde ve devamında etkili olmuştur.

Sanal akrabalık Mardin örneğinde kültürel etkileşimin önemli göstergelerinden biridir. Uzun yıllar bir arada yaşayan gruplar birbirlerinden ayrı dinsel ve etnik unsurlar olarak kalmamışlar,

kültürel bağlanma noktaları bulmuşlardır. Çok dinli ve etnili bir yerel ortamda kültürel etkileşim hem gruplar arası uyumla hem de gruplar arası gerilim alanı ile ilgilidir. Farklı din ya da etnisiteden gruplarla bir arada yaşamak sürekli bir toplumsal gerilimi de beraberinde getirmektedir. Mardin’de bu gerilimi azaltmak, gruplar arası ilişkileri devam ettirmek ve çıkabilecek sorunları önlemek için evlilik ve kan bağı dışında toplumsal yükümlülükler getiren uygulamalara başvurulmuştur. Mardinliler sanal akrabalıklar ile gruplar arası ilişkileri bozabilecek dinler-arası evlilik sorununa kısmi çözüm bulmuş ve gruplar arası etkileşimin önünü açmışlardır.

Sanal akrabalıkları kurulma nedenleri ve sonuçları itibari ile çift yönlü değerlendirmek gerekmektedir. Bu bağlar, azınlık grupların baskın gruplarla uzlaşma arayışlarının bir ifadesi olabilir. Bu husus bilhassa Ezidilerin Müslüman kirve seçiminde görülmektedir. Bu yol ile onlar Müslüman gruplarla, özellikle mekânsal yakınlık içinde oldukları Müslüman Kürtlerle yakın ilişkiler kurmuş ve kendilerine toplumsal güvence sağlamışlardır. Ancak bu Müslüman kirve seçiminde tek saik değildir. Kast sistemine benzer toplumsal organizasyonları ve kirveliliğin getirdiği evlilik yasağı sebebi ile nüfusları az olan Ezidiler için grup-dışı bir kirve seçmek bir noktada zorunluluk haline gelmiştir. Müslümanlar açısından ise Ezidi kirve seçimi dostluk tesisi kadar toplumsal bir yükümlülük de olabilir. Zira bu durumda baskın gruptan bir aile azınlık gruptan bir aileyi himaye etmiş olmaktadır. Müslüman ve Süryaniler arasında kurulan süt akrabalığında bir bebeğin süt ihtiyacını karşılamanın ötesinde bir yakınlık tesisi etme arzusu görülmektedir. Yakın komşuluk ilişkileri sonucu çoğunlukla kadınların kurduğu bu akrabalık gruplar arası ilişkilere olumlu katkılar yapmıştır. Bununla birlikte süt akrabalığına kimi zaman süt verecek grup-içi bir anne bulamamaktan kaynaklı zorunluluk neden olmuş olabilir. Bilhassa kırsal alanlarda kimi örnekler bu noktayı destekler niteliktedir. Ancak şehir merkezi söz konusu olduğunda farklı bir gruptan sütanne seçiminin bilinçli bir tercih olduğu görülmektedir.

Süt akrabalığı gruplar arası ilişkiler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. İslam kültüründeki önemli hukuki uygulamalardan biri olan süt kardeşliğinin farklı dini gruplar arasında da kabul görmesi Mardin’deki ortak yaşam kültürünün bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde kirvelığın farklı etnik ve dini grupların ilişkilerine olumlu katkıları olmuştur. Her iki uygulama Mardin’de gruplar arasında evlilik ve kan bağı ile kurulmak istenmeyen yakın ilişkilerin sembolik olarak kurulmasına imkân vermiş görünmektedir. Mardinliler sanal akrabalık bağları yardımı ile gruplar arası gerilim ve çatışma ihtimallerini azaltmışlardır. Bu hususlar dikkate alındığında, Mardin’de gruplar arasında tesis edilen sanal akrabalık bağları kültürler-arası etkileşim ve toplumsal uzlaşi için üretilen çözümler arasında görülebilir. Yine bu bağlar, grupların kendi iç dinamikleri ve gruplar arası ilişkilerde gözettikleri hassas dengeye yardımcı olmaları bakımından önemlidir.

Günümüzde bu iki sanal akrabalığın uygulanma alanı daralmış ve farklı gruplar arasında yeni bağların kurulma ihtimali azalmıştır. Bununla birlikte daha önce kurulan bağlar gruplar arası yakın ilişkileri desteklemeye devam etmektedir. Bu bağlar, çok-dinli ve etnili bir toplumda kurumsal yapılara alternatif uygulamalarla yeni düzenlemelerin yapılabildiğini, gruplar arası sınırların aşılabilirdiğini ve bunların toplumsal muhalefet ile karşılaşmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Yine Mardin’deki sanal akrabalık örnekleri, toplumsal çözülme ve çatışma riskine karşı yerel düzlemde grupların ne tür çözümler ürettiği ya da üretebileceği üzerinde düşünme imkânı sunmaları açısından dikkate değerdir.

Kaynakça

- Açıkyıldız, B. (2010). *The Yezidis: The history of community, culture and religion*. London: I. B. Tauris.
- Aksoy, M. (1997). Türkiye’de kirveliğin kültür sosyoloji açısından tahlili. *V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi. -Gelenek, Görenek, İnançlar- Seksiyonu Bildirileri*, Ankara.
- Allen, K. R. v.dğr. (2011). Perspectives on extended family and fictive kinship in the later years: Strategies and meanings of kin reinterpretation. *Journal of Family Issues*, 32 (9), 1156-1177.
- Allison, C. (2001). *The Yezidi oral tradition in Iraqi Kurdistan*. London: Routledge.
- Altorki, S. (1980). Milk-Kinship in Arab Society: An unexplored problem in the ethnography of marriage. *Ethnology*, 19 (2), 233-244.
- Anderson, E. (2003). *A Place on the corner*. Chicago: University of Chicago Press.
- Aschenbrenner, J. (1973). Extended families among Black Americans. *Journal of Comparative Family Studies*, 257-268.
- Aydın, S. v.dğr. (2001). *Mardin: Cemaat aşiret devlet*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Balaban, A. R. (2002). *Evlilik akrabalık türleri: Sosyal antropolojik yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Barth, F. (Ed). (1969). *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. Boston: Little, Brown and Compnay.
- Chatters, L. M. v.dğr. (1994). Fictive kinship relations in black extended families. *Journal of Comparative Family Studies*, 297-312.

- Davila, M. (1971). *Compadrazgo: Fictive kinship in Latin America*. Nelson Graburn, *Readings in Kinship and Social Structure* içinde (ss. 396-406). New York: Harper and Row.
- Dettwyler, K. A. (1988). More than nutrition: Breastfeeding in Urban Mali. *Medical Anthropology Quarterly*, 2(2), 172-183.
- Ensel, R. (2002). Colactation and fictive kinship as rites of incorporation and reversal in Morocco. *The Journal of North African Studies*, 7(4), 83-96.
- Gutman, H. G. (1976). *Black family in slavery and freedom, 1750-1925*. Pantheon Books.
- Graburn, N. (1971). Kinship in contemporary societies. Nelson Graburn, *Readings in Kinship and Social Structure* içinde (ss. 379-413). New York: Harper and Row.
- Johnson, C. L. (2000) Perspectives on American kinship in the tater 1990s. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 623-639.
- Kaser, K. (2008). *Patriarchy after patriarchy: Gender relations in Turkey and in the Balkans, 1500-2000*. Berlin: LIT Verlag Münster.
- Kaşıkçı, O. (2007). Radâ'. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 34, s. 385). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Keesing, R. M. (1975). *Kin groups and social structure*. New York: Holt, Rinehart and Wiston.
- Khatib-Chahidi, J. (1992). Milk kinship in Shi'ite Islamic Iran. Vanessa Maher (Ed.), *The Anthropology of Breast-Feeding: Natural Law or Social Construct* içinde (ss. 109-132). Oxford: Berg,
- Kitayama, S., & Cohen, D. (Eds). (2010). *Handbook of cultural psychology*. London, New York: Guilford Press.

- Kolukırık, S., & Saraç, İ. H. (2010). Farklı dini gruplarda kirvelik geleneği: Sanal akrabalığın dönüşümü üzerine bir araştırma. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 2(1), 217-232.
- Köksal, H. (1991). Güneydoğu illerimizde kirvelik geleneği. *II. Uluslararası Karacaoğlan ve Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*. 20-24 Kasım, Adana, 497-504
- Kudat, A. (2004). *Kirvelik: Sanal akrabalığın dünü ve bugünü*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Magnarella, P. J., & Türkdoğan, O. (1973). Descent, affinity, and ritual relations in Eastern Turkey. *American Anthropologist*, 75(5), 1626-1633.
- Martin, E. P., & Martin, J. M. (1978). *The black extended family*. Chicago: University of Chicago Press.
- Nutku, Ö. (2002). Kirve. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt 26, ss. 68-69). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öz, Y. (2007). *Mardin Yezidileri: İnanç, sosyal hayat ve coğrafi dağılım* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Parkes, P. (2001). Alternative social structures and foster relations in the Hindu Kush: Milk Kinship allegiance in former mountain kingdoms of Northern Pakistan. *Comparative Studies in Society and History*, 43(1), 4-36.
- Parkes, P. (2004). Milk kinship in Southeast Europe. Alternative Social Structures and Foster Relations in the Caucasus and the Balkans. *Social Anthropology*, 12(3), 341-358.
- Parkes, P. (2005). Milk kinship in Islam. Substance, Structure, History. *Social Anthropology*, 13(3), 307-329.

- Rapport, N. (2014). Kinship. *Social and Cultural Anthropology: The Key Concepts*. London and New York: Routledge.
- Reis, H. T., & Sprecher, S. (Eds.). (2009). *Encyclopedia of human relationships*, c. 1. Sage.
- Rubenstein, R. L. v.dğr. (1991). Key relationships of never married, childless older women: A cultural analysis. *Journal of Gerontology: Social Sciences*, 46, 270-77.
- Sertel, A. K. (1971). Ritual kinship in Eastern Turkey. *Anthropological Quarterly*, 44, 37-50.
- Stack, C. B. (1974). *All our kin*. New York, NY: Harper & Row.
- Sussman, M. B. (1976). The family life of old people. R. Binstock & E. Shanas (Eds.), *Handbook of Aging and the Social Sciences* içinde (ss. 218-243). New York: Van Nostrand Reinhold.
- Şahhüseyinoğlu, N. (2000). *Anadolu halk kültüründe inanç motifleri*. Ankara: İtalik Yayınları.
- Şahin, H. (1991). Morhamam köyünde (Malatya) kirvelik kurumu gelenekleri. *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
- Tezcan, M. (1992). Tasavvuri akrabalık ve ülkemizdeki uygulama. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 15(1), 117-130.
- Tezcan, M. (1997). *Kültürel antropoloji*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Thomas, T. v.dğr. (2017). *New directions in spiritual kinship: Sacred ties across the Abrahamic religions*. Palgrave Macmillan.
- Turan, A. (1991). Yezidilerin toplumsal yaşayışları. *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 67-89.

Ayşe GÜÇ

Türkdoğan, O. (1969). Türklerde kirvelik ve sünnet geleneği. *Türk Kültürü Araştırmaları*, 197-213.

Türkdoğan, O. (2000). *Doğu ve Güneydoğu kabile-aşiret yapısı*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Yıldırım, A. (2003). Hristiyan Kirveliği. *Folklor/Edebiyat*, 9(33), 87-98.